

Всеобщая Библиотека.

ПРОГРЕССИВНАЯ ПРАВСТВЕННОСТЬ.

ОПЫТЪ ЭТИКИ.

Томаса Фаулера
Б. проф. логики въ Оксфордскомъ Университетѣ

ПЕРЕВОДЪ СО ВТОРОГО АНГЛІЙСКАГО ИЗДАНІЯ.

Южно-Русское Книгоиздательство

Ф. А. Иогансона.

КІЕВЪ-ХАРЬКОВЪ.

ГЛАВА I.

Введение. Санкції поведенія.

Всякій мислящій чоловіккь согласится съ той истиной, что теоретическая и практическая нравственности совершенствуются вмѣстѣ съ общимъ прогрессомъ человеческого ума и цивилизації. А если это такъ, то нравственность должна быть доступна разуму, должна служить предметомъ изслѣдованія и изученія, предметомъ, въ которомъ менѣе свѣдущіе адепты общества могли бы всегда учиться кое-чему у болѣе свѣдущихъ, а послѣдніе, въ свою очередь, должны безпрестанно разрѣшать новыя задачи и запасаться новымъ матеріаломъ. Стало быть, вопросъ о томъ, какія данныя этики, каковъ методъ изслѣдованія ея основныхъ принциповъ, къ какимъ соображеніямъ долженъ прибѣгнуть моралистъ при рѣшеніи затрудненій, усложняемыхъ жизнью и дѣлами — этотъ вопросъ долженъ быть на первомъ планѣ у всякаго образованнаго человѣка. Тѣмъ не менѣе, этическое изслѣдованіе или всякое стремленіе освѣтитъ современную нравственность никогда не пользуется популярностью у большей массы людей. Хотя ихъ поведете болѣе всего должно беспокоить всѣхъ другихъ, его оставляютъ внѣ критики или наблюденія. Ничто такъ не уязвляетъ самодовольство безпечнаго человѣка, какъ сомнѣніе въ тѣхъ принципахъ нравственности, сообразно съ которыми онъ живетъ. Похвала и порицаніе раздаются даже изъ устъ образованныхъ людей, согласно съ невыясненными общими правилами, мало или почти не касающимися индивидуальнаго положенія дѣла. Новаторъ этической теоріи скорѣе прочихъ новаторовъ можетъ стать непопулярнымъ, и онъ менѣе всего можетъ защищать свои мысли отъ пристрастнаго наблюденія. А отсюда слѣдуетъ, что систему философіи обыкновенно составляютъ неопредѣленные теоріи, изложенныя непонятнымъ или мало понятнымъ языкомъ и никогда непримѣнимыя на практикѣ. Авторы такихъ теорій, съ одной стороны, избѣгаютъ ненависти, съ другой пользуются рѣпутацией глубины.

Теперь я постараюсь: 1) отличить собственно нравственность отъ другихъ санкцій поведенія; 2) выяснить опредѣленную дѣятельность и окончательное оправданіе нравственнаго чувства или, иначе говоря, санкціи нравственности 3) опредѣлить, какъ это чувство формировалось, и какъ возможно его дальнѣйшее воспитаніе и улучшение; 4) указать нѣсколько общихъ мѣрилъ поведенія; 5) дать примѣры приложенія этихъ мѣрилъ къ существующимъ нравственнымъ правиламъ и чувствамъ нравственности, чтобы увидѣть, насколько возможно ихъ оправданіе, и въ какихъ распространеніяхъ и измѣненіяхъ они нуждаются. Такъ какъ я преслѣдую исключительно практическую сторону, то постараюсь воздержаться отъ теоретическаго затрудненія, какимъ является вопросъ о свободѣ воли, который, въ какую бы сторону не разрѣшался онъ, вѣроятно, никогда не повліяетъ на поведеніе человѣка съ здравымъ умомъ. Подобные вопросы будутъ всегда вызывать интересъ въ области изслѣдованія, которое необходимо для развитого человеческого ума. Но мнѣ кажется, что ихъ разсмотрѣніе въ трактатѣ не можетъ быть полезнымъ, такъ какъ послѣдній предлагаетъ лишь изслѣдовать и подвергнуть критикѣ принципы, а, если возможно, воспитать чувство къ предметамъ практической нравственности. Начнемъ съ перваго отдѣла моего предмета: какъ отличить собственно нравственность отъ прочихъ санкцій поведенія? Я долженъ замѣтить, что подъ санкціей я подразумѣваю, съ одной стороны, удовольствіе, привлекающее силой источника, съ другой — страданіе, уклоняющееся отъ даннаго дѣйствию пути. Въ книгахъ законовѣднія слово

это обыкновенно употребляется лишь для обозначенія страданія или наказанія; оно является слѣдствіемъ того обстоятельства, что въ новѣйшее время законъ рѣдко прибѣгаетъ къ наградамъ, а достигаетъ своей ЦЕЛИ исключительно наказаніемъ. Разсматривая поведение въ его общихъ формахъ, а не исключительно по отношенію къ закону, мы должны имѣть слово для выраженія всякаго побужденія — пріятнаго или непріятнаго — вліяющаго на дѣла человѣка. Такимъ словомъ является, по-моему, «санкція». Слово это въ обширномъ смыслѣ — санкціи поведения — различаетъ санкціи: физическую, легальную, соціальную, религіозную и нравственную.

Обыкновенно примѣры физической санкціи можно видѣть въ головной боли послѣ ночной оргіи, въ удовольствіи отдыха заслуженнаго въ праздникъ, въ сознаніи опасности для жизни или отдѣльнаго органа во время опрометчивыхъ упражненій, въ чувствѣ постоянного удовлетворенія. Эти, разъ испытанныя удовольствія или страданія, имѣютъ вполнѣ вліяніе на направленіе поведения, съ которымъ они тѣсно связаны. Человѣкъ, который, напр., испыталъ сильную головную боль послѣ ночной оргіи, вѣроятно, вполнѣ будетъ уже болѣе остороженъ, или ожиданіе пріятнаго развлеченія послѣ рабочаго дня ободряетъ человѣка къ дальнѣйшему труду. Легальная санкція требуетъ разъясненій. Безъ уголовныхъ законовъ — общество, болѣе или менѣе значительное, не могло бы просуществовать ни дня. Различаютъ двѣ характеристическія черты этой санкціи. Одна дѣйствуетъ исключительно путемъ наказанія. Если бы въ болѣе или менѣе значительномъ обществѣ и возможно было наградить добродѣтельныхъ людей изъ уваженія къ нимъ за соблюденіе закона, то попытка такая дала бы въ результатѣ безконечность и неблагодарность. Единственный путь — наказывать преступниковъ; это, по большей части, дешевый и вѣрный путь. При строго обдуманной и точно разграниченной системѣ наказаній, всякій гражданинъ поэтому старается обуздывать свои поступки, могущіе нанести вредъ или причинить беспокойство его сосѣду. Другая характеристическая черта легальной системы, имѣя въ виду всѣхъ гражданъ безразлично, на самомъ дѣлѣ дѣйствуетъ болѣе на необразованные и низшіе классы общества, чѣмъ на образованные и высшіе. Обстоятельство это слѣдуетъ отчасти изъ того факта, что лица, пользующіяся удобствами жизни, менѣе подвержены соблазну совершать наиболѣе частыя преступленія, оберегаемые закономъ, каковы: воровство, самоуправство и др.; отчасти же изъ того факта, что ихъ воспитаніе и положеніе въ обществѣ дѣлаютъ ихъ болѣе отвѣтственными предъ соціальной и, по большей части, предъ нравственной и религіозной санкціями, описаніемъ которыхъ мы теперь займемся.

Немногіе изъ такъ называемаго высшаго или средняго класса подвержены соблазну совершить, скажемъ, воровство, и если-бы даже у нихъ было такое побужденіе, то, вѣроятно, удержались бы отъ подобнаго поступка, какъ при мысли о томъ, что подумаютъ или скажутъ ихъ сосѣди, такъ и при мысли о тюрьмѣ: объ ихъ личныхъ нравственныхъ и религіозныхъ убѣжденіяхъ я уже не упоминаю.

Одной изъ наиболѣе существенныхъ санкцій лицъ всякаго положенія, по преимуществу же, лицъ высшей и болѣе образованной сферы цивилизованнаго общества — является такъ наз. соціальная санкція, т. е. желаніе славы и боязнь порицанія тѣхъ, которые знаютъ насъ, главнымъ же образомъ тѣхъ, среди которыхъ живемъ. Одна изъ отличительнѣйшихъ чертъ этой санкціи та, что она идетъ гораздо далѣе, чѣмъ легальная санкція. Она вліяетъ не только на нравственные поступки характера, допускаемые во многихъ странахъ легальной санкціей, какъ: ложь, клевету, неблагодарность, оскорбленіе, малодушіе, но также на вкусъ и манеры, какъ одежду, этикетъ и даже рѣчь. Положимъ, что къ послѣднимъ поступкамъ

соціальна санкція стосується занадто строго. Суспільство готово вимагати, щоб усі люди були одного покриву, не турбуючись, однак-же, про його характер. І часто виходить, що дотримання правил етикету і вихованості ставиться значно вище поступків і почуттів, які, безсумнівно, впливають на моральне і соціальне благополуччя людства. Тому, людина з хорошого суспільства охоче погодиться на звинувачення його в образі і брехні, чим бути в немодному одязі, або скоїти граматичну помилку або, нарешті, знехтувати суспільним етикетом. Така людина віддасть перевагу звинуваченню в нещирості або байдужості до моральності—звинуваченню в простоті. В таких випадках соціальна санкція, як далі встановиться, повинна бути виправлена шляхом моральної і релігійної санкції, і головна відповідальність соціального і релігійного вчителя — турбуватися про те, щоб кожне покоління належним чином проводило ці виправлення. Можливо, що для такої відповідальності потрібна, по всьому, надійна рука морального або релігійного реформатора, але якщо ніхто не рідиться на це діло, нам загрожує небезпека знехтувати найважливішою стороною закону, будучи зайняті лише манерами та етикетами. Але, навіть у разі небезпеки перебільшення або зловживання соціальною санкцією, не можна сумніватися в її важливості і взагалі благоприємних результатів нашої проникливості до мінливості наших товаришів. Без допомоги цієї санкції, дотримання вимог моральної і релігійної санкцій часто виявилися б марними.

Соціальна санкція може бути названа законом честі, коли вона діє не на все суспільство, а на окремі його частини. В складному і цивілізованому суспільстві, як, наприклад, в нашому, можуть бути декілька законів честі, і один і той же індивід може підкорятися деяким з них. Всякі, наприклад, сословища: армія, флот, духовенство, юристи, медики, артисти, актори — мають свої спеціальні кодекси законів честі або правила професійного етикету, порушення яких втягає за собою позбавлення або, в меншій мірі, втрату професійної репутації. Те ж явище ми бачимо в торгівлі, а саме в торговельних союзах або їх середньовісних первобачках — гільдіях. Колегія або школа, знову ж, мають свої правила і традиції, які і вчитель і учень можуть порушити з величайшою для себе небезпекою. Почти кожен клуб, інститут і суспільство дають нам приклади закону честі. Клас *gentlemen*'ов або, іншими словами, представителі середнього класу суспільства мають свій власний кодекс законів честі, який вони ставлять вище такого у інших громадян. За порушення правил цього кодексу можна звинувачувати швидше в відсутності джентльменності — *ungentlemanly*, — чим в несправедливості, безморальності або грубості. Оскільки цей кодекс дотримується ввічливість в зверненні або делікатність почуттів і поведінки, він є цінним доповненням до необхідних правил моральності; але звідси взагалі не випливає, що він повинен належати виключно одному класу, — навпаки, він повинен стати загальним і для тих класів, які в наше час, як вважають, позбавлені його. Во всякому випадку, ми знаходимо в цьому кодексі і такі пункти, які підлягають новому розгляду — наприклад: дотримання «долга честі» стоїть вище оплати по рахунку; з людьми нижчого класу можна бути менш ввічливим в зверненні. Словом, що стосується всіх законів або кодексів законів честі, слід зрозуміти, що, не заперечуючи за ними впливу на підтримання зразкового поведінки в різних шарах суспільства, де ці закони прийняті, за ними потрібно постійно стежити з побоювання, щоб вони не перетворилися в капризні і деспотичні, і, в особливості, щоб вони не пішли в розрив з

общественными интересами или чувствами нравственности. Должно помнить, что мы «люди» раньше чѣмъ «gentlemen'ы», и что правила сословія, учрежденія или класса не могутъ замѣнить или вытѣснить права человѣчности и гражданственности. Итакъ, мы видимъ, что, при настоящемъ положеніи нашего предмета, для соціальной санкціи нужна рука моралиста - исправителя, независимо отъ того, происходитъ ли она отъ средняго состоянія нравственнаго чувства или отъ обычаевъ и мнѣній отдѣльныхъ агрегатовъ общества. Чувство это, можетъ быть выраженіемъ человѣка средняго нравственнаго состоянія или даже человѣка ниже средняго, нужно испытать, примѣняя его къ правиламъ, выводимымъ изъ идеальныхъ требованій чувства и разума. Правда, соціальный идеаль можетъ быть исправленъ не однимъ только нравственнымъ. Той же цѣли можно достигнуть путемъ легальнаго идеала. Въ виду того, что законы отдѣльной страны выражаютъ чувства мудрѣйшаго и опытнѣйшаго изъ гражданъ, то вполне естественно, чтобы они опередили среднее нравственное чувство народа, равно какъ и общественныя традиціи отдѣльныхъ сословій и классовъ. Дѣйствительно, сравнимъ законы и народныя или профессиональныя чувства по отношенію къ подкупамъ при выборахъ къ контрабандѣ, къ уклоненію отъ уплаты податей, долговъ, къ банкротству, къ дуэли, къ кулачному бою или, наконецъ, къ страсти къ играмъ. Должно также согласиться, что законы теченіемъ времени, старѣются, и направленіе законодѣдовъ принимаетъ консервативный характеръ, что влечетъ за собой превосходство средняго нравственнаго чувства надъ закономъ. Итакъ, соціальная санкція примѣняется для исправленія легальной санкціи.

Отличная отъ всѣхъ перечисленныхъ нами санкцій — санкція, происходящая изъ нашихъ размышленій надъ собственными же поступками и изъ ихъ одобренія или неодобренія послѣ такихъ размышленій. Здѣсь мы видимъ такіе поступки, которые приносятъ удовлетвореніе или вызываютъ сожалѣніе. Стало быть, эти чувства составляютъ такъ-наз. нравственную санкцію, въ узкомъ значеніи этого слова.

Ея отличіе отъ всѣхъ прочихъ санкцій поведенія заключается въ томъ, что она относится пассивно къ физическому удовольствію или страданію, не ожидаетъ награды, не боится наказанія, не дорожитъ чужимъ мнѣніемъ, но останавливается на внутреннемъ чувствѣ удовлетворенія или неудовлетворенія, съ которыми мы, послѣ ряда размышленій, оглядываемся на наши поступки.

Доводъ въ пользу необходимости науки о нравственности: ни одна религія, даже христіанская, не касается своими заповѣдями всей области нравственнаго поведенія; слѣдовательно, для тѣхъ частей поведенія, которыя не усмотрѣны религіей, нужно самостоятельное изслѣдованіе.

Съ другой стороны, нельзя сомнѣваться въ томъ, что нравственность получаетъ со стороны религіи сильное подкрѣпленіе и побужденіе, равно какъ нѣкоторую неприкосновенность.